

ETO: 821.511.141.09Arany J.
821.511.141.09Jókai M.
DOI: 10.19090/hk.2017.2.38-48

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

HERMANN Zoltán

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Régi és Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék
Budapest, Magyarország
hermann.zoltan@hungarnet.hu

PÁLYÁK ÉS ÜSTÖKÖSÖK – ARANY JÁNOS ÉS JÓKAI MÓR

Carriers and Comets – János Arany and Mór Jókai

Putanje i komete – Janoš Aranj i Mor Jokai

A két kánonalakító és kánonteremtő kortárs, Arany és Jókai viszonya a XIX. századi magyar irodalom egyik nagy rejtélye. A kölcsönös tiszteleten, a szűkszavú és ritka levélváltásokon kívül gyakorlatilag alig voltak kapcsolatban egymással: mintha két párhuzamos irodalmi kánon szereplői lettek volna. A kettejük közötti hűvös viszonynak ugyanúgy lehetett oka a Petőfivel való viszonyuk megromlása 1848–49-ben, ahogy Arany nem túl hízelgő, Gyulai Pál irodalmi nézeteit követő Jókai-kritikája, politikai nézetkülönbségeik és Jókai élclapjainak Arany-paródiái. A tanulmány igyekszik arra is választ adni, hogy a XIX. század végi recepcióban még egyformán magasra értékelt tekintélyük a XX. századi értelmezéstörténetben aszimmetrikusan Arany kánoni helyét emelte a középpontba, és Jókaiét periferizálta. *Kulcsszavak:* Arany János, Jókai Mór, életművek, levelezés, kritika, visszaemlékezés

Arany irodalmi *debutje* – miután Petőfi kiokosítja leveleiben az 1847-es „író-strike” ügyében a *Pesti Divatlap* és Vahoték hátsó szándékairól – lényegében Frankenburg Adolf és Jókai *Életképekjéhez* kötődik. 1847 májusa és 1848 decembere között tíz verse jelenik meg a Jókai szerkesztette lapban.¹

¹ Feltehetőleg *Az elveszett alkotmány* szűk körű szakmai sikerét kihasználva közli az *Életképekben* Frankenburg Adolf Arany három satirikus novelláját még 1846-ban: az *Egy egyszerű beszélő* a lap 1846. március 28-i, a *Hermína* az augusztus 29-i, a *Szerelmem és egyéb* – ez utóbbi Karakány Jónás álnéven – a szeptember 5-i számokban jelenik meg. Az 1847 tavaszától a Jókai által ►

Az *Életképek* azonban 1848 decemberében megszűnik. Jókai emlékezéseiben – az *Életem legszomorúbb napjai* harmadik részében – elmeséli, hogy 1849 augusztusában Nagy Sándor József hadtestével érkezvén és Görgeyt bevárván meglátogatja Aranyt Nagyszalontán:

Örültünk-e nagyon egymás láthatásának? Csak úgy, mint az a vendég és az a házigazda örülhet, aki tudja bizonyosan, hogy holnapután ellenségek fog helyt adni a hajlékban (Jókai 1997, 20).

Az *Írói arcképek* 1880-ban írt, *Egy nap Arany Jánosnál* című tárcanovellájában egy 1855-ös nagykőrösi látogatására és egy másik, huszonöt évvel későbbi pesti látogatásra emlékszik vissza Jókai, kicsit eltúlzottnak tetsző szentimentalizmussal:

Arany János azzal a biztatással csalt ki az odúból [...], hogy van neki egy kis leánya, aki egy humorisztikus novellámból csinált egy vígjátékot, és azt maga el is játssza.

Gyönyörű, kedves gyermek volt [...]. Még azt a kort élte, amiben a leányt gyermeknek híjják; de amikor már szabad neki egy olyan bolondos novellát elolvasni, mint az én „Örmény és családja” című mesém [...]. Bámulatos volt annyi zsenialitás abban a gyermekben. Ötféle szerepet kellett játszania, egy vén lamentáló fősvényt, egy boltoslegényt, egy pálinkaszomjas kocsist, egy naiv, szelíd hajadont, aztán meg egy pajkos, cserefendi leányt, akit az apja „Mincuckának” hívogat és kényeztet. Mind az ötöt úgy adta, hogy csupa megenni való volt. [...]

Ettől fogva, ha összejöttünk Arannyal, nem is kérdeztem másképpen, mint hogy „mit csinál a szép kis Mincucka?” Mintha most is előttem látnám! Hát még az hogyne látná őt maga előtt örökké, aki a Toldi szerelmében újra meg újra maga elé teremti őt [...].

Másodszori látogatásom Aranyéknál ez év Petőfi-gyűlése napjára esik. Csak huszonöt év van a kettő között. És még milyen huszonöt év! Egy napját sem kívánnám vissza! [...]

Megírta Toldi szerelmét. Egész világ üdvözölte a művet és íróját. Én is fölkerestem levelemmel Aranyt. Arra meg ő írt hozzám egy kedves

► szerkesztett lapban jelennek meg: a Petőfi *Arany Jánoshoz* című versére válaszként írt *Válasz Petőfinek* (1847. I. 19. – május 8.), a *Czakó sírjára* (1848. I. 2. – január 9.), a *Télben* (1848. I. 9. – február 27.), *Az Alföld népéhez* (1848. I. 11. – március 12.), *A tudós macskája* (1848. I. 12. – március 19.), a *Nemzetőr-dal* (1848. I. 18. – április 23.), a *Rákócziné* (1848. II. 8. – augusztus 20.), a *Rabellek* (1848. II. 9. – augusztus 27.), a *János pap országa* (1848. II. 11. – szeptember 10.) és az *Álom-való* (1848. II. 24. – december 10.) című versei.

baráti választ, amelyet én sokkal kedvesebbnek tartok, mint hogy nyomdafestékkal be hagyjam kormozni. Beszél benne a műzsákhoz való viszonyomról, s hogy elébb megöszül még a parókám is, mint annak vége lesz. Tehát a Petőfi-Társaság tisztelgő küldöttségét kell hozzá vezetnem. Aztán szónokolni a társaság nevében. [...]

Amint benyitottam az ajtaját, egyszerre ott állt előttem megint az „arányus leányom”, a szép piros, lángszemű Mincucka. Hajh, nem ő: ez már a „kis idegen”. Ez a szép Juliska leánya. Bizonyosan olyan jó leány, mint az volt. De hát én azt mit tudhatom, aki a tegnapelőtt és a ma között huszonöt évet átaludtam?

Minden dikció kiment a fejemből (Jókai 1993b, 197–199).

1861 decemberétől – Jókai akadémiai rendes tagságának keltétől – többkevesebb rendszerességgel valóban összefutottak az üléseken. Talán ennek is köszönhetően az 1860-as évektől tovább ritkul a kettejük közötti, addig sem sűrű levélváltás.² Hol Arany kér a *Szépirodalmi Figyelő* számára írást Jókaitól, „fű-fa ígérek is, de csak nem küld senki semmit [...], már nem lesz mit adnom a szedő kezébe”.³ Jókai egy ironikus hangú verses levelet is kap – utalással a politikai eseményekre, az országgyűlés 1861. augusztus 22-i felosztatására – Aranytól, de Jókai csak nem küld semmit, hanem Arany verses levelét leközi az *Üstökös* szeptember 14-i számában:

*Nosza tehát édes Mórom,
Vesd el a nagy gondokat:
Múzeumba nem kell járni,
Neugebüd' sem hívogat.
Tarts egy kurta monológot,*

² Az *Arany János Összes művei* kritikai kiadás levelezéskötetei 1847 júniusa és 1850 november között hét Jókainak írt Arany-levelet – ezekből öt elveszett – és két Jókai által írt levelet – ezek közül az 1847. június 18-i hátoldalán egy, a Toldit ünneplő Petőfi-levél olvasható – tart számon. 1852 decembere és 1856 karácsonya közötti keltezésű négy Aranyhoz írt Jókai-levél. Vö. „Kedves Jánosom, / szeretett nagybajuszú poétám. / Disznóság, (nagykőrösi eloquentiával szólván:) hogy te az egész világon minden újságnak írsz szebbnél szebb verseket; nekünk pedig hallgatsz csunyánál csunyábbul.” – Jókai Aranyhoz, Pest, 1855. december 8. 1855-ből ismerjük Arany három Jókainak írt levelét. 1858 és 1861 között Arany három levelet ír Jókainak. 1861 és 1868 között egyetlen levelet ismerünk, 1863-ból, Jókaitól egy nyugtát „a Koszoruba írandó novelláért tiszteletdíj”. 1868-tól 1882-ig, Arany haláláig hat Jókai–Arany levelet ismerünk, köztük a mindkettejük által 1876. március 29-re dátumozott levélváltást, és az 1879. március 27–28-i Jókai-levelet és Arany-válaszlevelet. Vö. Arany 1975–2015.

³ Pest, 1861. január 23. és február 2. között. Lásd Arany 1975–2015, *Levelezés III.*, 494.

*Ilyenformát, édes Mórom:
Füllentettem, egyszer-másszor,
Hogyha megfogom az orrom;

Igértem beszélyt-novellát,
Hindut, perzsát, arabot,
Tűztem is határidőket,
Sohanapja holnapot.
Eltelt már azóta „kis-kedd”,
El a „borjunyúzó pintek”,
Hogy adott ígéretimre
Még oda se hederintek.*

Talán ennek az „episztolának” a hatására, Jókai küld egy novellát, a *Szépirodalmi Figyelő* 1862-es évfolyamának első öt részében jelenik meg folytatásban az *Egy szegény asszony története* című elbeszélése. Ez azonban nem több kényszerű baráti gesztusnál. Jókai nagy vállalkozása 1862-ben az ugyanekkor, január 4-étől induló, sokáig legnépszerűbbnek számító regényének, *Az új földesúrnak* a közlése a *Pesti Napló*ban, hetvennégy folytatásban.⁴

Máskor Arany szabadkoczik, amikor például 1876-ban Jókai az újrainduló – és rövid életűnek bizonyult – *Életképek*be kér tőle írást:

naponkint dolgozom, – csakhogy nem irodalmi dolgokat, hanem egyéb vesződséges munkát. Ha ettől [...] valahára megszabadulhatnék, ha némi függetlenségre tehetnék szert, azzal kecsegtetem magamat, hogy életem csendes alkonyán [...] tán meglátogatna még a Múzsza, s lendíthetnék az irodalomban is valamit, amit most [...] „invita Minerva” tenni képes nem vagyok. Ha megérem ezt az időt – és lapod is megéri: megmutathatom, hogy vagyok és maradok, mint voltam bármikor, szeretve tisztelő barátod / Arany János (Arany 2015, 361).⁵

Ebben a levélváltásban említi meg Jókai a kettejük közötti távolságtartás egyik lehetséges motívumát, amit Arany udvariasan, de érezhető sértődöttséggel utasít vissza:

Hanem abban csalódom, ha velem szemben írói pártról beszélsz, – én ilyent, igaz lelkekre! nem ösmerek. Az a néhány név, amiket fölemlítesz, annyira nem párt, és én azok közt és azokkal annyira nem vagyok

⁴ Az 1860–1861-es levélváltásokról lásd: Szajbély 2010, 212–215.

⁵ *Jókai Mór*nak, Budapest, 1876. március 29. Lásd: Arany 1975–2015, *Levelezés V.*, 360–361.

semmi szolidaritásban, hogy az én válaszom (mely tisztán szubjektív), az ő elhatározásukra se buzdító, se hátráltató hatással nem lehet (Arany 2015, 361).

Arany és Jókai 1876-os ironizáló levelei mögött azonban mégiscsak van valamiféle kritikai és politikai pártoskodás, a Gyulait, Gregusst, Kemény Zsigmondot, Erdélyi Jánost, Szász Károlyt és idővel Madáchot tagjai közt számon tartó „irodalmi Deák-párt” és az 1867-ig az ellenzéken belüli ellenzéknek számító, utóbb pedig a „48-as”, „határozati” pártban ellenzéki politikai szerepet is vállaló, íróilag a kritikai diskurzus perifériájára szorított Jókai – és társai, Vajda János, Riedl Szende – között.⁶ (Jókai *ellenzékisége* is 1876 táján vesz különös fordulatot, Andrássy Gyula gróffal, Erzsébet királynéval, Rudolf trónörökössel és nem sokkal később Tisza Kálmánnal kerül közvetlenebb kapcsolatba.) Tulajdonképpen már a Jókai–Arany udvariaskodó és szellemeskedő levelezés mögött is ez, a sértettségek mélységének retorikai eszközökkel történő kitapogatása figyelhető meg. Az Arany–Jókai- és a Gyulai–Jókai-konfliktus az 1850-es évek elején, sőt talán már 1849-ben kezdődhetett, és feltehetőleg az Arany–Petőfi- és Jókai–Petőfi-barátság megromlása, majd a Petőfi-életmű kezdődő kanonizációja és a kialakuló Petőfi-kultusz eltérő megítélése is lehetett oka a kihűlő viszonyoknak. Látható tehát kettejük részéről egy olyan, az irodalmi életben való térfoglalás, amely kerüli az ütközési pontokat.

Nagy Miklós 1968-as Jókai-könyve az 1862 és 1864 között megjelent *Politikai divatok* Petőfi-imágói – a Jókai-regény két regényalakba írja szét Petőfit – kapcsán a Jókai–Petőfi-viszony megromlásának elég összetett képét rajzolja meg, amennyiben például a Laborfalvi Róza és Szendrey Júlia közötti ellentéteket, sőt Róza asszonynak Gyulai felesége, Szendrey Mária elleni társasági machinációit is felemlegeti (Nagy 1968, 225–246). A Jókai–Gyulai-konfliktus kibogozatlan szála lehet Gyulainak a Pákh Albert és Jókai szerkesztette *Vasárnapi Újságtól* való váratlan távozása még az első, 1854-es évfolyam bezárása előtt. De hasonló konfliktus gyökerei körvonalazódnak – bár igyekeznék távol tartani magam a pszichologizálástól és a bizonytalan analógiáktól – a Szendrey Júlia és Ercsey Julianna közötti nem felhőtlen viszonyban: Júlia botrányt okozó magaviselete – viselt bizony: *nadrágot!* – az 1847-es szalontai látogatásukkor és Petőfi Zoltán 1849 tavaszán Aranyéknál töltött hetei sem tettek jót ennek a kapcsolatnak. A már korábban idézett emlékezésben Jókai a bosszankodó Arannyal mesélteti el, hogy a Bemhez siető Petőfi *családi körben* hogyan játszadozik egy ezüstveretes pisztollyal, ami vigyázatlanságból el is

⁶ Erről bővebben: Nagy 1968, 247 skk.

sül. Arany és Jókai Petőfi emlékéhez való viszonya mögött nem nehéz valamiféle büntudatot felfedezni: mindkettejükben másfélét. Mindketten haraggal válnak el tőle.

Arany az ötvenes évek nagy verseiben (*Letésem a lantot, Ősszel stb.*) az antik harci elégiákat idézően a Petőfi-kultusz később központivá váló elemeit jeleníti meg, elsőként, miközben – ezekre az értelmezésekre most részletesebben nem utalnék – az 1840-es évek népies lírájának befejezettségéről és folytathatatlanságáról beszél. (Gyulai és Erdélyi más véleményen volt.) De ő írja *A honvéd özvegye* balladát is (Voinovich 1951, 93–95), amit a kortársak a gyászév letelte előtt újra férjhez menő Szendrey Júlia „leckéztetéseként” olvastak.

Jókai pályája során valóságos legendáriumot épít hírlapi cikkeiben és tárca-memoárjaiban Petőfiről, de ezek között a *Szilveszter éjszakák* bravúros szerkezetű – és Kosztolányi *Petőfi Sándorka* című elbeszélésének mintát adó – írása⁷ ugyanúgy benne van, mint az az 1867-es, Petőfi oroszok általi elhurcoltatását firtató cikk, amely miatt Gyulai – joggal – megrója őt a *Jókai mint hírlapíró* című 1875-ös bírálatában.⁸ A Petőfi-kultusz Arany és Jókai általi kisajátításának, a kultusz fölötti irányítás mindkettejük felől érzékelhető demonstratív igényének vizsgálata egy hosszabb értekezést is megérne. Kétségtől mindkét írói pálya, Aranyé és Jókaié is reprezentál és vizionál egy-egy olyan fiktív pályaképet, amit Petőfi velük együtt 1882-ig vagy akár 1904-ig is megérhetett volna.

Hasonlóan alaposabb elemzést érdemelnének Arany és Jókai szépírói munkáinak nem ritka, „sorok közül” kiolvasható üzengetésének esetei. Dávidházi Péter S. Varga Pálra hivatkozva említi fel a *Keveháza* egyik mondatának – „Van-e még a magyarnak istene” – reflexióként való értelmezését Jókai *A tarcali kápolna* című 1850-es elbeszélésére.⁹ Egy dekonstruktív elemzés talán olvashatná *Az arany ember* Midás-párhuzamait a sikeres és közmegebecsülésnek örvendő, de boldogtalan, egy lakatlan szigetre menekülni vágyó író allegóriájaként. (Ha a kritika dicséretét értjük a közmegebecsülés alatt, akkor a regénynek ez a vonulata egyfajta Arany-pamflet, ha a közönségét, akkor önkarikatúra Jókai 1872-es regénye, a populáris író ironikus önarcképe.) Másfelől *A Jókai ördöge* pórregéjét is lehet paródiaként olvasni, ahol a zsémbes Judit – Laborfalvi Róza, Jókai bátya pedig – Jókai (ahogy ráadásul az internet dizsgráfias népe is folyton eltéveszti, és egy i-vel megtoldja az Arany-vers címét). És ne feledkezzünk

⁷ Jókai Mór. 1858. Sylvester éjszakák. *Hölgyfutár* 1858. január 2. (címodalonn). Lásd még: *Kis Dekameron*, írta Jókai Mór. 1873. Pest: kiadja Heckenast Gusztáv. 361–370. Vö. az 1851 elején írt Arany-versekkel: *Szilveszter-éjen, Év kezdetén*. In Arany 1951, 12–129.

⁸ Gyulai 1911, 132–135. A bírálat első megjelenése: *Budapesti Szemle* 1875. (2): 202–216.

⁹ Dávidházi 2011, 708–728. Lásd a 47–48-as lábjegyzetet!

meg a *Kakas Márton* 1865-ös, „Előttünk áll nemzetünknek azon nagy költője, aki legnagyobb költője lehetne nemzetünknek, ha egy igen nagy fogyatkozása nem volna, mely őt ebben meggátolja, az, hogy irtóztató szerény...” kezdetű Arany-laudációjáról sem, amely szinte kéjesen vegyíti a szeretetteljes hangnemet az egyáltalán nem titkolt gúnyával (Jókai 1993a, 193–195).

Ezek azonban csak csipkelődések. A *Szépirodalmi Figyelő* 1861/31. számának # [kettőskereszt] szerzői jelzéssel megjelölt kritikája Jókai *Szegény gazdagokjáról* (először az 1949-es kritikai kiadásban¹⁰ jelent meg Arany neve alatt) azonban erős, mondhatjuk azt is, hogy *fatális* befolyással volt a Jókai-recepcióra – kettejük viszonyára. Ennek főbb megállapításait, az előadás „könnyűségét”, a népnyelvi eredetet, a mesemondói tehetséget, azt, ahogy „a képzelet egész munkálkodása a népmesék szellemében megy véghez” (Arany 1998, 395–396) a recepció Gyulai két, az Arany-recenzió néhány megállapítását szó szerint is átvevő tanulmányából viszi tovább. Az 1869-es *Jókai legújabb műveiben* is megismétlődik a rejtélyes # nevű szerző (vagy az Arany–Gyulai szerzőpáros?) tézise: „Jókai kitűnő elbeszélő és stylist, csak kár, hogy aránylag kevés elbeszélni valója van” (Gyulai 1911, 82)¹¹ akárcsak az 1873-as *Újabb magyar regényekben*: „Korrajza igen hasonlít a népmesék világához, mely a mindennapit a csudálatossal szokta egyesíteni...” (Gyulai 1911, 103).¹²

Szajbély Mihály hívja fel a figyelmet arra, hogy a fiatal Sötér István 1941-ben¹³ éppen ez utóbbi Gyulai-idézetre hivatkozva jegyzi meg, hogy az Arany és Gyulai által Jókaira olvasott kritika, közelebbről megvizsgálva, éppen hogy „Jókai művészetének kulcsa” (Szajbély 2010, 49). S tegyük mi hozzá: hogy Arany és Gyulai tradíciókultusza és a népiesség esztétikájába zárt gondolkodásmódja – például éppen a népmesei szerkezet emlegetése – teszi szinte láthatatlanná Jókai újításait: vagy ahogy Sötér fogalmaz 1941-ben, „Jókai utat mutatott az álom és a képzelet irracionálisába”, és előkészítette a XX. századi magyar regényirodalom sok elbeszélői teljesítményét, Krúdyét, Móriczét stb. Másfelől magát Aranyt is inspirálta a „kitűnő elbeszélő és stylist” és az „aránylag kevés elbeszélni való” vádak poétikailag termékeny ellentmondása, hiszen az 1879-ben befejezett és Jókai érzelmes emlékezésében már említett verses regényről, a *Toldi szerelméről* műfaji értelemben *igazolólak* lehet elmondani

¹⁰Arany 1949, 1007–1015. Csak kérdésként vetném föl, hogy nem merülhetne-e fel akár Gyulai Pál szerzősége vagy társszerzősége is.

¹¹A bírálat első megjelenése: *Budapesti Szemle* 1869 (13): 498–514.

¹²A bírálat első megjelenése: *Budapesti Szemle* 1873 (1): 224–245.

¹³Vö. Sötér 1941, 15–21.

ugyanezeket. (Ha Gyulai rosszindulatú érvelését az ellenkezőjére fordítanánk, azt lehetne mondani, hogy Jókai – ahogy például majd Krúdy is, a puskinsi képletet kifordítva – csupa verses regényt írt: *prózában*.)

Voltaképpen az 1861-es *Szegény gazdagok*-recenzióból indul a recepció-történet három másik *locus communis*a is. A cikk dicséri Jókai nyelvérzékét, hogy nagyon helyesen vesz át „dunántúli, tiszavidéki, tiszántúli, erdélyi, sőt székely szavakat és kifejezéseket, a nélkül, hogy szokatlanság és pedáns fitogtatás színeit viselnék magukon”, s éppen ezután számon is kéri Jókain – ez az első közhely! –, hogy miért nem a Gyulai–Arany-féle koncepcióval él, miért nem kizárólag a falusias népnyelvből vett elemekkel gazdagítja a prózai elbeszélő nyelvet, beszédmódot:

Mindenki ellen tehetünk egyes kifogásokat, s lehetne tennünk némelyeket Jókai nyelvére is, mely nem mindig egyenlően erőteljes, festői és szabatos; – de mi általánosságban szólnak itt róla, s valamint általán mindenki elismeri, hogy Jókai a nyelvnek köszönheti jórészen nagy népszerűségét, úgy mindenki tudja, hogy kivált a nagyon sokat teremtő művész olykor alábbszáll a maga természetes színvonalán (Arany 1861, 395).

A második kritikus pont a *népszerűségnek* mint valamiféle esztétikaiértékhiánynak emlegetése: Jókai az 1860-as évek elejétől Jósika és Vas Gereben „eltűnésével” kétségkívül a legnépszerűbb prózáíró, és ez a népszerűsége a halála előtti utolsó évekig töretlen. Ehhez a kirívó és Gyulaiék felől nézve esztétikailag indokolatlan és indokolhatatlan népszerűséghez képest érthető az a kiábrándulásféle, ami meglegyintette Aranyt 1881-ben, a *hun trilógia* utolsó vázlatait írva: „ha... volna kinek!” – írja (Arany 1953, 193–194).¹⁴ A harmadik kritikus megjegyzés a folyton dolgozó, „termelő” Jókait érinti: Szabó László 1904-es könyvében anekdotikusan említi Jókai tardonai ötödfél hónapját, amelyben bizonyíthatóan nem írt semmit (Szabó 1904, 147). Egyébként folyton írt. Arany sokszor – az idézett 1876-os levélben is – panaszkodik arról, mi minden, betegség, hivatali munka, vonja el a munkától. Jókai talán ezen is élcelődik, amikor az 1872-es, egyébként 1952 és 2000 között játszódó disztópiájában, *A jövő század regényében* ezt írja:

A magyar klasszikusok gyorsírási kiadványokban jelennek meg: Vörösmarty összes munkái három, Arany János összes művei két egész íven. Egy Horatius Flaccus egy ív. Egy egész költemény tizenkét szaraláb meg egy pont (Jókai 1993a, 91).

¹⁴Vö. még: Szajbély 2010, 99.

Aranyt és Gyulait – és később Péterfy Jenőt is – bosszanthatta, hogy Jókai voltaképpen egyszer sem válaszolt az egyoldalú, de kétségkívül konzekvens esztétikai elvek alapján kifejtett bírálatokra: hacsak *A három márványfej* című 1887-es Jókai-regény elbeszélését folyton megszakító dialógust, a szerző és a képzeletbeli kritikus párbeszédét nem tekintjük ilyesfajta „regényelméletnek”, vagy még inkább elbeszéléstechnológiai kiskáténak. Aranyt a maga korában támogatta egy többé-kevésbé részletesen kifejtett kritikai diskurzus, Jókait pedig nem, és legfeljebb is csak későn vagy utólag.

Arany és Jókai konkurens kánoni helyzetét nyilvánvalóan érzékelt az egykorú közönség. Ennek a vetélkedő helyzetnek egy nagyon érdekes, megengedő megfogalmazását olvashatjuk Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című könyvének II. kötetében. Pontosabban ő is csak idézi az Akadémia bírálóbizottságának a Péczely-díj odaítéléséről készült 1890. október 6-i jelentését (a díjat Jókainak ítélik *A tengerszemű hölgy* című regényéért, az aláírók: Vadnai Károly és Berczik Árpád):

Stíljében is a művészt és természetest, csaknem népiest, páratlan hatással olvasztja össze. E stíl, mely tisztaság tekintetében – kivált újabb időben – nincs foltok nélkül, Jókainak olyan páratlan adománya, minővel regényíróink közül senki sem bír, de a nagy irodalmakban is csak kevesen. A bizottság egyik tagjának kifejezését használva: „a magyar költői próza ebben a stílben lett legméltóbbá Arany János versművészetéhez” (Mikszáth 1961, 143).

Irodalom

- Arany János. 1861. *Szegény gazdagok*. In S. Varga Pál s. a. r. 1998. *Tanulmányok és kritikák*. 394–398. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Arany János. 1949. *Összes prózai művei*. Budapest: Franklin.
- Arany János. 1951. *Összes művei: Kisebb költemények I.*, s. a. r. Voinovich Géza. Budapest: Akadémiai.
- Arany János. 1953. *Kevelaháza. Buda halála. A hun trilógia töredékei*, s. a. r. Voinovich Géza. Budapest: Akadémiai.
- Arany János. 1975–2015. *Összes művei: Levelezés I–V.*, szerk. Sáfrán Györgyi (I–II.)–Korompay H. János (III., V.)–Új Imre Attila (IV.). Budapest: Akadémiai–Universitas–MTA Irodalomtudományi Intézet.
- Arany János. 1982. *Leveleskönyve*, s. a. r. Sáfrán Györgyi. Budapest: Gondolat.

- Dávidházi Péter. 2011. „Harmadnap”. Arany János és a feltámadás költészete. *Holmi* 23 (6): 708–728. <http://www.holmi.org/2011/06/davidhazi-peter-%E2%80%99Eharmadnap%E2%80%9D> (2017. aug. 30.)
- Gyulai Pál. 1911. *Jókai mint hírlapíró*. In *Bírálatok 1861–1903*. 132–152. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Gyulai Pál. 1911. *Jókai legújabb művei*. In *Bírálatok 1861–1903*. 73–99. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Gyulai Pál. 1911. *Újabb magyar regények*. In *Bírálatok 1861–1903*. 100–131. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Jókai Mór. 1993. *Arany János – Kakas Márton arcképcsarnokából*. In *Írói arcképek. Jókai Mór munkái: gyűjteményes díszkiadás 29.*, szerk. Lukácsy Sándor. 193–195. Budapest: Unikornis.
- Jókai Mór. 1993a. *A jövő század regénye* (Szegedy-Maszák Mihály utószavával). Pozsony: Kalligram. 91.
- Jókai Mór. 1993b. Egy nap Arany Jánosnál. In *Írói arcképek. Jókai Mór munkái: gyűjteményes díszkiadás 29.*, szerk. Lukácsy Sándor. 195–199. Budapest: Unikornis.
- Jókai Mór. 1997. *Életemből I*. In *Jókai Mór munkái: gyűjteményes díszkiadás 95.*, szerk. Lukácsy Sándor. 16–39. Budapest: Unikornis.
- Mikszáth Kálmán. 1961. *Jókai Mór élete és kora II*. Budapest: Akadémiai.
- Nagy Miklós. 1968. *Jókai*. Budapest: Szépirodalmi
- Sötér István. 1941. *Jókai*. Budapest: Franklin.
- Szabó László. 1904. *Jókai élete és művei*. Budapest: Budapesti Hírlap Kiadóvállalat.
- Szajbély Mihály. 2010. *Jókai Mór*. Pozsony: Kalligram.

CARRIERS AND COMETS – JÁNOS ARANY AND MÓR JÓKAI

The relationship between the two contemporaries moulding canons, has remained an enigma of 19th century Hungarian literature until today. Mutual respect, laconic and infrequent exchange of letters was all that their relationship came to: as if they were protagonists of two canons running parallel to each other. This strained relationship might have been caused by the fact that their relationship with Sándor Petőfi deteriorated, as well as Arany’s not very flattering review, criticism of Jókai following the views of Pál Gyulai, their clashing political views, or the parodies on Arany’s works in Jókai’s magazines (for example in *Üstökös/The Comet*) of humour and satire. The study also makes an attempt at giving an answer to the question why it happened that while their prestige was equally highly esteemed at the end of the 19th century, Arany’s canon became asymmetrically centralized and Jókai’s moved to the periphery in their 20th century history of interpretation.

Keywords: János Arany, Mór Jókai, lifework, correspondence, criticism, memoir

PUTANJE I KOMETE – JANOŠ ARANJ I MOR JOKAI

Odnos dva stvaraoaca kanona, Aranja i Jokaija je jedna od velikih zagonetki mađarske književnosti XIX veka. Osim uzajamnog poštovanja i sporadičnih kratkih pisama koje su izmenili, jedva da su održavali neke kontakte: kao da su bili akteri dva paralelna književna kanona. Povod za njihov hladan odnos moglo je biti narušavanje odnosa prema Petefiju 1948–49. godine, ali i kritika koju je Aranj napisao o Jokaiju sledeći književne stavove Pala Đulaija, razmimoilaženje u političkim stavovima, kao i parodije Aranjevih dela objavljene u Jokaijevim humorističko-satiričkim listovima. Studija nastoji da odgovori i na pitanje kako je, uprkos činjenici da je s kraja XIX veka njihov ugled podjednako visoko vrednovan, u tumačenjima XX veka Aranjevo mesto kanonizovano, stavljeno u centar, dok se Jokaijevo pomerilo na periferiju.

Ključne reči: Janoš Aranj, Mor Jokai, životno delo, prepiska, kritika, memoar

A kézirat leadásának ideje: 2017. aug. 21.

Közlésre elfogadva: 2017. szept. 3.